

TAJNA ALEGORIJE

(Simo Matavulj: „Bogorodica Trojeručica“)

Međutim, ikona ima za cilj da izvede
saznanje u duhovni svet, da pokaže tajne...

P. A. Florenski¹

Duhovno, umetničko i tropološko prisustvo srpskog hagiografskog srednjovekovlja u modernosti srpske književnosti mogla bi posvedočiti i ikoničnost² trovarijantne³ pripovetke S. Matavulja „Bogorodica Trojeručica“ (1908). Uprkos ustrojstvu srpske književnosti, od Svetog Save do Miloša Crnjanskog, i nazad, tzv. srpska univerzitetska kritika će, optere-

¹ Pavel A. Florenski (Флоренский): *Ikona – pogled u večnost*, prev. Dimitrije M. Kalezić, Teološki pogledi, Beograd, 1979, str. 98.

² „Za ikoničnost ikone neophodno je, kao što već znamo, svešteno imenovanje koje jeste osvećenje“ (v. Sergije Bulgakov /Булгаков/: *Ikona i ikonopoštovanje*, prev. Ilija Marić, Istočnik, Beograd, str. 76), Jugoslav Ocololjić podvlači polifonijsko saglasje „ikono-poruke sa Starim i Novim Zavetom, sa liturgijom i žitijima svetih“ (J. Ocololjić: *Ikona, pisanje, čitanje i sozercanje sa Teologijom ikone*, Birograf, Beograd, 2004, str. 64).

³ U pogovornoj napomeni priređivača petog toma *Sabranih dela* S. Matavulja, Đuže Radovića, iz korpusa pripovedaka izdvojena je priča „Bogorodica Trojeručica“, kao egzemplar kontinuiteta Matavuljevog književnog rada: „Izuzetak od svih pripovedaka u ovoj knjizi čini priča *Bogorodica Trojeručica*. Jedino nju imamo u tri varijante, i sa tri prilično različita naslova: prvo, *Čudotvorna ikona* (u *Javoru*, 1893), drugo, *Trojeručica* (u *Delu*, 1894) i najzad, treće, *Bogorodica Trojeručica* (u zbirci *Nemirne duše*, 1908). Dve poslednje varijante su u suštini ista pripovetka, mada i tu ima znatnih razlika. U redakciji iz 1894, na primer, priča je bila podeljena na glave, a glave numerisane; u zbirci ta podela na glave nije zadržana. U konačnoj redakciji, sem toga, izostavljena je cela I i II glava redakcije iz 1894, u kojima se prikazuje čud Slavkovog oca Aćima, Slavkov ateizam i Jelenino povodjenje za njim, pripreme za put, ispraćaj na brod i sl. *Čudotvorna ikona* je, međutim, tek zametak docnije priče. I ovde, istina, imamo Jelenu, koja s tetkom putuje brodom u Trst k bolesnoj majci, imamo Kotoranina Iva koji devojci prodaje čudotvornu ikonu, koju ona, kad dođe u Trst, stavlja iznad majčine postelje; nemamo Slavka, ali imamo mladića koji ovo priča kao svoj doživljaj; vidi se da je taj mladić i zaljubljen u Jelenu, ali na tome i ostaje. Majka je ozdravila; Jelena se udaje za nekog drugog. Ali ne samo što je kraj priče drukčiji i sudbina glavnih lica u pripoveci drukčije opredeljena u docnijim varijantama, nego i sve ono što nalazimo zajedničko u *Čudotvornoj ikoni* i docnijim redakcijama, toliko je u ovoj prvoj redakciji nerazvijeno da bi se skoro moglo uzeti da su druga i treća varijanta, posmatrane ujedno, nova priča. Ono što je najmanje podlegalo promenama pri novom redigovanju, to je, čini nam se, bio dijalog“ (Simo Matavulj: *Sabrana dela*, V, Pripovetke, priredio Đuža Radović, Prosveta, Beograd, 1954, str. 668). Prva Matavuljeva verzija „Bogorodice Trojeručice“ (pod naslovom „Čudotvorna ikona“), međutim, nije objavljena 1893. godine, već u 51. broju novosadskog *Javora*, 20. XII 1892. godine, str. 809-816.

čena sociolektom skerličevskog književnog koncepta i nastavnim navikama, neretko zanemarivati zavetnost srpske pripovedačke modernosti.

Čak je i jedan Milan Kašanin u svom već dovoljno citiranom eseju pod naslovom „Uskok“, pišući više o slabostima Matavuljeve ličnosti, a manje o snazi literarnosti Matavuljevog dela, morao da osporava i nesvodljivu pravoslavnost Matavuljeve književnosti i njegovo nezamenljivo liturgijsko iskustvo, pišući da „osnovu njegovog (Matavuljevog, *prim. P. B.*) duha ne čini pravoslavlje.“⁴ Ipak, nije nemoguće dokazati, da je jednostavnije dokazati pravoslavnost, nego transtekstualnost Matavuljevog pripovedanja.

Raritetna nastojanja da se, recimo, recepcija Matavuljevih pripovedaka novozavetno konstituiše, neretko su obeležena proizvoljnošću⁵ i spontanom metonimijskom zamenljivošću teme, tako da Matavuljeva „hrišćanska paradigma“ i „verski motivi“ postoje isključivo na planu kriptografije, a zapravo funkcionišu sekularno,⁶ kao da je reč o Edipovom motivu, o motivu zavičaja, sudbine ili mrtve drage. To je posledica prenebregavanja razlika između Boga filosofije, književnosti ili nauke i Boga Crkve.⁷ I Matavuljevo književno delo

⁴ V. Milan Kašanin: „Uskok (Simo Matavulj)“, u knjizi, *Sudbine i ljudi*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004, str. 127.

⁵ V. Ana Đorđević: „Motiv zvona kao krsnog znaka u realističkom postupku Sime Matavulja“, *Baština*, Priština-Leposavić, 2006, sv. 21, str. 49-56; Ana Đorđević: „Verski motivi u 'Pilipendi' Sime Matavulja“, *Baština*, Priština-Leposavić, sv. 20, str. 104-111; „Verski motivi u 'Beogradskim pričama' Sime Matavulja“, *Baština*, Priština-Leposavić, 2008, sv. 24, str. 51-59. Štaviše, pomenuta autorka se u *trećem* tekstu jedne tematske matrice (Ana Đorđević: „Verski motivi u crnogorsko-bokeljskom krugu priča“, *Književno djelo Sima Matavulja i njegovo mjesto u istoriji srpske književnosti*, Zbornik radova, Srpsko prosvjetno i kulturno društvo Prosvjeta, Herceg Novi, 2007, str. 141), netačno navodeći pojedine naslove Matavuljevih pripovedaka, sa neznatnim stilskim izmenama i bez znakova navoda, poziva na poznate kritičke opservacije Milana Kašanina („Ni u čijim pripovetkama se u nas toliko ne sretaju vidoviti ljudi, veštice, zduhači, niti je iko bio tako naklonjen nazarenima i ljubopitljiv za spiritizam kao on. U Matavulja ima desetak priča s motivom mističnog karaktera: o dobrom čoveku koji ne može da umre dok mu drugi ne pomognu /*Uskrs Pilipa Vrlete*/; o vešticama u oblaku koje čovek rasteruje puškom /*Đukan Skakavac*/; o uticaju čina prokletstva na primitivne brđane /*Amin*/; o postojanju vodenih sila i o moći predskazivanja bure na moru /*Vodene sile*/; o mističnoj pojavi Vasilija Ostroškog i njegovom čudotvornom leku /*Svijčev lijek*/; o predosećanju smrtnog časa /*Naumova slutnja*/; o javljanju lika Bogorodice ženama u snu /*Povareta, Oškopac i Bila*/). Matavulj je zapazio da u mistične pojave veruju ne samo ljudi iz naroda, nego i inteligenti /*Bogorodica Trojeručica, Priviđenje našeg džentlmena*/; „Uskok /Simo Matavulj/“, *Sudbine i ljudi*, str. 149) o Matavuljevoj sklonosti: „...za vidovite ljude, veštice, zduhače i spiritizam. Mistične teme, prožete verskim motivima, kao takve, funkcionišu u pričama o dobrom čoveku koji ne može da umre (*Uskrs Pilipa Vrlete*), o vešticama u oblacima koje valja ubiti (*Đukan Skakavac*), o moći čini i bjanja i uticaju na brđane (*Amin*), o egzistenciji vodenih sila (*Vodene sile*), o čudotvorcima i Vasiliju Ostroškom (*Svijčev lijek*), o javljanju Bogorodice u snu ženama (*Povareta* i *Oškopac* i *Bila*), o predosećanju smrtnog časa (*Naumova slutnja*). U sve to veruju i prosti puk i intelektualci što ilustruju *Bogorodica Trojeručica* i *Priviđenje našeg džentlmena* na primer“.

⁶ V. Dragana Vukičević: „Hrišćanska paradigma u prozi Sime Matavulja“, *Književno djelo Sima Matavulja i njegovo mjesto u istoriji srpske književnosti*, str. 96-109.

⁷ „...čovek može, istovremeno i legitimno biti ateista na polju religije, a svoju filosofiju graditi na pojmu Boga [...] Bog hrišćanskog Otkrivenja nije ni Bog religije, ni bog filosofije, nego *Bog Crkve*“

svedoči da Bogu Crkve (Trojici Svetoj), Presvetoj Bogorodici, ili Svetom Savi nije zabranjeno prisustvo u umetnosti. Naprotiv. Zvuči tautološki i strateški: Matavuljeve pripovetke bi trebalo čitati (pripovetku po pripovetku) onako kako su napisane.

Matavuljeva pripovetka „Bogorodica Trojeručica“ nije podređena poetici smeha.⁸ Mitika ove pripovetke počinje i završava jednom od najdragocenijih svetkovina logosnosti srpske književnosti: presvetom i čudotvornom Bogorodicom Trojeručicom. Ako je ikona slikanje nebesa zemaljskim sredstvima i svojevrsno ponavljanje prasliske na slici,⁹ onda je Matavuljeva formacija ikoničnosti u pripovesti „Bogorodica Trojeručica“ ambiciozno duhovno i književno svedočanstvo kontinuiteta, budući da je ostvareno baš onom ikonom čije čudotvorstvo prevazilazi čudotvorstva svih ostalih pravoslavnih ikona.¹⁰

I pripovedni junaci „Bogorodice Trojeručice“ su putnici. Pored posade, imagološkom lađom „prvoga mjesta“, put Trsta otisnuli su se muslimani, rimokatolici, pravoslavni (dva Arnauta, vojnici, žandari, okovani zarobljenik, seljaci, sredovečna gospođa koja iskvareno govori italijanski, trgovački agent iz Trsta koji „hoćase da se o njemu misli e je ‘Inglez’“,¹¹ mlad uzeti gospodin sa slugom, dva jezuita čitaoca molitava *Brevijara*, Rebeničani Margarita, Jelena Rajković i Slavko, te trgovac od Kotora Ivan Katić).

Iz konfesionalnog i nacionalnog mnoštva Matavulj najpre izdvaja, a potom i sučeljava opreznost latinskog čoveka sa neposrednošću *rišćanskog* gorštaka, kako bi napisao duhovnu razliku između antagonističkih svetova. Mladi Latin „Inglez“ se prvo učtivo ruga ostarelom barba Ivu Katiću, da bi ga docnije iz samovoljnog čovekoljublja, negativno predstavio sredovečnoj gospođi, Slavku i Jeleni kao nadriverujućeg, i po devojke opasnog čoveka, pogrdno ga prozvašvi vjedogonjom:

(Episkop bački dr Irinej /Bulović/: „Filosofski i hrišćanski pojam o Bogu“, *Pojam Boga u filozofiji*, Zbornik radova, Kulturni centar Novog Sada, Katedra za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1996, str. 127).

⁸ U ovoj pripovesti je madonizacija smehom opozicija domostroju čudotvornosti: „Na divanu pod Slavkovom panjgom, ležaše uzrok i izvor njihove neobične veselosti, ležaše Slavkov donji kaput, koji je jedan od njih malo prije očetkao i iz koga bješe izvadio *Trojeručicu*. Poslušitelj, iznenađen što u haljini elegantna mladića nađe čudnu *madonu*, tresnu njom o divan pa dozva druga da se zajedno čude i smiju. Mlađi drug, koji je razumijevao srpski i koji je svjedok bio Ivova razgovora sa žen-skima, odmah objasni otkud ikona. Na to stariji otrča u svoju klijet, i donese jedno nezapečaćeno pismo, koje razviše i pred kojim blenuše, jer je bilo pisano ‘grčkim slovima’. Pa onda, složivši kaput, udariše u smijeh i dosjetke. Ikonu nazivahu ‘babom madonom’“ (Simo Matavulj: „Bogorodica Trojeručica“, *Sabrana dela*, V, str. 296).

⁹ V. Protojerej Božidar Mijač: „Hristološki karakter ikone“, *Teološki pregled*, Beograd, 1976, god. IX, br. 3, str. 170.

¹⁰ „Na osnovu rečenog, postavlja se još jedno svojevrsno pitanje: mada je ovde i nemoguće prebrojavanje, ipak se može izraziti kao neosporni taj opšti utisak da su ‘čudotvorne’ i ‘javljene’ ikone Bogomaterne, uopšte uzet, brojnije i uobičajenije nego li sve druge ikone...“ (Sergije Bulgakov: *Ikona i ikonopoštovanje*, str. 94). Nije isključeno da se i u *Bilješkama jednog pisca* Matavulj preko moguće aluzije na *trop autobiografije, prosopopeju*, spominje i čudotvorne ikone Bogorodice Trojeručice: „...kad ljudske ‘nepodopštine’ prevrše mjeru, njeke starinske ikone po crkvama znoje se i progovaraju“ (S. Matavulj: *Bilješke jednog pisca*, Matica srpska, Novi Sad, SKZ, Beograd, str. 29).

¹¹ „Bogorodica Trojeručica“, *Sabrana dela*, V, str. 282.

*O barba Ivo, bona levada!... Pa jeste li se odmorili, barba Ivo? A šta ćemo s ribom? Hoćemo li nastaviti pogodbu, a?... Barba Ivo trguje suhom crnogorskom ribom, to jest, nosi vreću, dvije ukljeva, pa će to prodati, pa će kupiti, recimo, oraha ili buharice, ili dasaka, ili, ili... što god hoćete, što god možete zamisliti, pa će to preprodavati. I u svako doba godine, i u svima pristaništima i po našim i po Levantu, može se desiti da ga nađete. Ja ga poznajem ima desetak godina i viđao sam ga svuda. Gradi se prost, ali je prepreden! Još se prikazuje kao isposnik i veliki bogomoljac. To je jedan od onih što putuju drugom klasom plativši polovinu treće, što mogu živjeti od Budve do Trsta o kori hljeba, ili o tuđem računu... Priča se za njega da je vjedogonja. Ne šalim se! Čuvajte se, ne upuštajte se s njim u razgovor, jer bi mogao doznati sve tajne vaše-ga srca. A osobito treba da ga se čuvaju djevojke...*¹²

Ivan Katić koji se ovlastio „da svakoga promotri i da mu svak čuje glas”,¹³ na sudove „Latinina” prvi odgovara karakterološkim jezikom srpske hvalisave uvredljivosti, koja mora „biti u pravu”:

*Ali opet neuljudna je šala onog Latinina, što je obrijao brke, jer on, kao mladić, mogao bi pomišljati da bih mu ja mogao biti đed! A, bora mi, i svijeta sam obišao poviše no on!*¹⁴

Drugi krug verbalne reakcije na latinski diskurs, na stranca ili buru obeležava bezvoljnost (Jelena),¹⁵ panteizam (Slavko),¹⁶ panika i antonomazija (sredovečna debela gospođa).¹⁷

I pripovetkom „Bogorodica Trojeručica” Matavulj pravo agresije na veru drugih ostavlja Latinima „kršćanima”. Oni se prvenstveno prema verskom tipu stranosti odnose spiritiistički i magijski: pravoslavni barba Ivo je za latinskog „Ingliza” izazivač duhova, dok je za gojaznu gospođu upravo on uzrok buri, te će ga posredstvom tropa (antonomazije) nazvati Judom, aludirajući (sa stanovišta katoličanstva) na aksiomatičnu nepravovernost pravoslavnih. I dok latinski svet nastoji da ideologizuje svoju i asimiluje tuđu veru, pravoslavni se strasno opiru svojoj veri (Slavkov panteizam) upražnjavajući međusobnu surevnjivost.¹⁸ Tako i u priči S. Matavulja „Bogorodica Trojeručica” rimokatolici su verni sopstvenoj „nepogrešivosti”, a pravoslavno verujući (Ivan Katić) u svetu deluju kao *jurodivi*.

¹² Nav. delo, str. 283-285.

¹³ *Isto*, str. 284.

¹⁴ *Isto*, str. 285.

¹⁵ „Bože, kako su ljudi većinom prazni i dosadni” (*Isto*, str. 286).

¹⁶ „Šta me mogu zanimati ljudske sitnice, pred ovakvim veličanstvom prirode. Ova beskrajnost vode i vazduha snaži me, naknađuje mi tjeskobu Rebnika ... Osjećam kako mi vjetar ispira cijelu dušu, kako mi misli postaju uzvišenije. Doduše, osjećam i ništavilo svoje i svega pred svesiljem prirode, ali to mi je ugodno” (*Isto*, str. 286).

¹⁷ „– Ah, eno ga /Bokelja Iva, *prim. P. B./* gore, dušo moja! ... Šta će on gore! ... Verujte da on čini zlo vrijeme! ... Ah, prokleti Juda! – Viknu debela. – Šta će on gore!? Gonite ga odande! Recite kapetanu da ga baci u more!” (*Isto*, str. 287-288).

¹⁸ Slavko se ironijom i retorskim pitanjem ruga srčanoj pobožnosti barba Iva („Tako, dakle, dondo Ivo, vi utvrdiste gospođicu u vjeri pravoslavnoj?"; *Isto*, str. 292), da bi ga ubrzo, oslonjen na metaforu i književnu kulturu poslovice nazvao kugom („Što'no rijek: 'Neće kuga u svoj rod!"; *Isto*, str. 292)

Ipak, Matavulj unutar priče „Bogorodica Trojeručica“ ne sučeljava samo nepogrešive i jurodive. On suprotstavlja smeh i antitezu, mentalitet i post, spiritizam i epistolarnost, paradoksalno i svetotajinsko, snove i alegoriju, lektiru i pokajanje, kako bi ponovio ikoničnost književnosti i kako bi oknjiževio ikone. Ivan Katić će morati sa Slavkom (koji zbog čitanja bezbožnih knjiga nije ni molitveno, ni lektirno stigao prići prečistoj Trojeručici) da podeli tajnu hilendarske čudotvorke pomoću figure ambivalencije:

I tako veseo otidem kapetanu, predam njemu trgovinu, pa kako on poslje uredi, a ja ti, gospodine moj mladi, sjutradan na kaluđerskom brodu pravo u Svetu Goru, i pravo u manastir Ilendar, pred obraz prečistija, presvjatija Trojeručici! Predam za svijeće i za ulje, polovinu, – čistu polovinu od svega novca što sam uza se imao. Tu mi kaluđeri očitaje bdenije, pa osveštavanje masla. Tri dana sam jednoničio i po cio dan stojao u crkvi, – a stojao bih od miline pred obrazom njezinim tri godine! – To je dakle takva ikona? – pita Slavko. – To je obraz prečiste Bogorodice, koji je pisao sveti jevanđelist Luka!... To je najčudotvornija ikona što je ima na svijetu, koja... – Pa zar ima tri ruke, šta li, kad se tako zove? – Svaka joj je ruka puna milosti, i svaka joj čudesa čini, ali se ona treća ne vidi! Upravo vidi se i ne vidi se...¹⁹

I prema Matavuljevom pripovednom svedočanstvu čudotvorni obraz Bogorodice Trojeručice kao kanonski prenos svetosti obraza prvolika pisao je sveti jevanđelist Luka, da bi svaka ikona ostala logosom slovesna i da bi svako slovo Svetog Pisma ostalo ikona.²⁰ Čudotvornost Bogorodice Trojeručice omogućava joj da u svojoj pripovednoj pojavnosti bude istovremeno duhovno ili figuralno prisutna i odsutna, da joj se treća ruka vidi i ne vidi.

Pravoslavnost Matavuljevog Ivana Katića ukrepljena je delotvornošću molitve i poverenjem u Božje promisljeno staranje za čoveka, po kojem nijedan događaj pod suncem nije proizvoljan.²¹ Zato je scena Ivovog darivanja osveštane reprodukcije ikone Bogorodice Trojeručice prvo Jeleni, a potom i Slavku duboko motivisana, duhovno i pripovedno:

Starac izvadi žutu hartiju koju je čitao Jeleni, i predade je Slavku. Pa se maši iza sebe, dohvati torbu i izvadi iz nje drvenu ikonicu, otrprilike pedalj dugačku. Bješe obična vizantijska Bogorodica, duga lica, duga nosa, obrva visoko povijenih. Slika je do pojasa sa Hristom u naručju. Sem dviju glava, crteži se ne razlikovahu, ali je zbilja izgledalo da ima tri ruke!... – Dao sam je gospođici! Poklonio sam njoj, gospodine, iz čistog srca, a ne prodao! A što mislite da nijesu prave, to se varate, jer sam ja poslije hodio nekoliko puta u Svetu Goru, i svakoga puta uzimao ih. A vazda nosim uza se po dvije, po tri, radi utjehe kakvoj hristoljubivoj duši, kao što je gospođica Jelena. I njoj će odista pomoći, odista, odista, jer je čistom vjerom primila obraz prečasnii!... Dakle, uzmite ovu ikonu za ljubav, gospodine, jer se bojim da joj poslije onakih vaših riječi ne pritrunitel! Uzmite Trojeručicu, nosite je, da ona vas ponese đe želite! Ja znam da ste mlad,

¹⁹ Isto, str. 293-294.

²⁰ V. Leonid Uspenski (Успенский) i Vladimir Loski (Лоский): *Smisao ikona*, prev. Violeta Cvetkovska Ocoolkjić i Jugoslav Ocoolkjić, Jasen, Beograd, 2008, str. 29.

²¹ Ivo Bokelj u veri utvrđuje Jelenu Rajković: „Neka vam je uvijek prva misao na boga – pa bilo u radosti, ili u žalosti!“ („Bogorodica Trojeručica“, *Sabrana dela*, V, str. 289).

*zdrav, bogat, ali svega toga može brzo nestati, a opet i mlad čovjek ima njeke želje, ako ništa drugo, a ono, recimo, da se oženi kako bi htio...*²²

Svi govori i molitve, sva čitanja i pisanja²³ dunda Iva na „trščanskom“ brodu u „Bogorodici Trojeručici“ primarno su usmereni ka uspostavljanju svetotajinskog poretka, koji podrazumeva bračnu ili monašku zajednicu.

Tajna Slavkovog pokajanja podstaknuta je celomudrenim propovedanjem Iva Katića. Slavkov prelazak iz ostrašćenog stanja ne-bića u biće budnog pokajnika, međutim, delo je čudesne snage *Trojeručice*, koji je u Matavuljevoj pripovesti „Bogorodica Trojeručica“ konkretizovan retorikom jednočlane antiteze: Slavko se unizio²⁴ pred čudotvornošću svetosti, da bi se svetotajinski uzvisio. Na ovaj način je organski povezana intencionalna²⁵ natprirodnost ikoničnosti, sa retorički svesnim nepoverenjem tropa u tzv. prirodnost jezika književnosti.

Ikonološki epilog priče Laze Lazarevića „Školska ikona“ je molitveni događaj učeničke zajednice posluha pred Svetim Savom. Ikonološki epilog Matavuljeve pripovesti je još jedno čudo čovekoljublja Bogorodice Trojeručice: „Poslije godinu dana, *Trojeručica* višaše u ložnici mladoga bračnoga para: Slavka i Jelene.“²⁶ Matavuljeva „Bogorodica Trojeručica“ menja vodu samoljublja u vino alegorije: ona je alegorija bračne zajednice, koja je, opet, i kod Matavulja alegorija Tajne Hristovog²⁷ saveza sa Crkvom.

²² Nav. delo, str. 294-296.

²³ Slavku Ivan Katić u pripovesti starinskim pismenima piše pismo, koje je Slavku nečitljivo i posle dva čitanja. Ovim pismom Ivo Slavku pored svakog Благополучиа „отъ Господа и Трѡзручице“ (isto, str. 299) želi da bračno ne zanemari gospodičnu Jelenu. Konačno, Katić savetuje Slavka da ostavi bezbožne knjige koje „пишу Латини и Жидови ради упропастења Србске иуности“ (isto, str. 299). U prvoj (*Javor*, 1892, str. 809-816) i u drugoj verziji („Trojeručica“, *Delo*, Beograd, 1894, knj. 4, str. 10-30; str. 174-187) ove pripovetke, Matavulj od materijalističkih naslova eksplicitno navodi Bihnerovu (Büchner) darvinističku knjigu *Sila i materija*. Hipotetički rečeno, panteizmu sklon Slavko mogao bi biti čitalac Spinoze (Spinoza) i deiste Voltera (Voltaire).

²⁴ Slavko se odriče demonske zajedljivosti, da bi postao duhovno punoletan (muž): „Legavši opet, Slavko se živo opomenu sinočnih razgovora, opomenu se svoje zajedljive šale i veselosti, koja do vrška bješe doprla onda kad'no starac vješto navede kako bi mu Trojeručica mogla pomoći da se dobro oženi! I baš kad je naumljao da na to odgovori šalom, kad je htio da pokaže staroj varalici da ne može svakog za nos vući, baš onda **se unizi** i uradi ono, što bi ismijao da drugi radi!...“ („Bogorodica Trojeručica“, *Sabrana dela*, V, str. 298).

²⁵ Boris A. Uspenski podseća da je tekst „na ikoni krajnje kanonizovan, i tu ništa nije slučajno“ (B. A. Uspenski: *Poetika kompozicije, semiotika ikone*, prev. Novica Petković, Nolit, Beograd, 1979, str. 251).

²⁶ „Bogorodica Trojeručica“, *Sabrana dela*, V, str. 302.

²⁷ „Tajna je ovo velika, a ja govorim o Hristu i o Crkvi“ (Sveti apostol Pavle: „Poslanica Efescima“, 5, 32; *Sveto Pismo, Novi Zavjet Gospoda našeg Isusa Hrista*, prevod Komisije Svetog arhijerejskog sinoda Srpske pravoslavne crkve, Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd, 2003, str. 381).